

OSMANLI'DA SİPAHİ VE KÖYLÜ BAĞLAMINDA DEVLET KAPISI

Government Office in the Context of Cavalry and Peasantry in the Ottoman Empire

Savaş YILMAZ*

öz

16. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı siyasi yapısında; buhranlar ile bidatların zuhur ettiği, saray içi hizipler arası mücadelelerin yoğunlaştığı, liyakatlı devlet adamlarının pasifize edildiği bir buhran dönemi idi. Merkez ve taşra yöneticilerinin; suistimalleri, rüşvet ile yakınlarını koruyup kollamaları, değişik şekillerde kanunda ve defterde olmayan angaryaları ile reâyâyâ zulüm ve zorbalıkları bu dönemde yoğunluk kazanmıştı. Bu bağlamda yönetimde beliren olumsuzlukların, reâyânın gündelik yaşamında ne gibi rahatsızlıklara neden olduğu ile kır yerleşkelerindeki sipahinin; yönetimdeki otorite boşluğunda yararlanarak, kanuna ve deftere uymayan hallerinin neler olduğunun araştırılması gerekmiştir. Osmanlı hazinesinin doğrudan gelir kalemleri arasında yer alan kır yerleşkelerinde toplanan vergiler önemli bir paya sahipti. Üretim üzerinde birinci derecede etkili olan köylü ile sipahinin etkileşimleri; kır yerleşkelerindeki rekolteye olumlu ya da olumsuz yansımaları olduğu için hazinenin gelirini de doğrudan etkilemekteydi. Son dönemlerde doktora tezleri ile makalelerde sipahi ile köylüye dair yayınlar kısmen yapılmış olsa da kanun-ı kadîmin bozulduğu III. Murat dönemine dair sipahi ile köylü münasebetleri hakkında doğrudan yayınların azlığı dikkat çekmektedir. Bu mecrada üretimin iki önemli sacayağını oluşturan köylü ile sipahinin, yönetim için ne kadar önemli olduğu ile bu iki sınıfa karşı yönetimin bakış açısının araştırılması gerekmiştir. Çalışmamızda köylü ile sipahi anlaşmazlıkları hakkındaki hükümleri ihtiva eden mühimme defterleri, ana kaynak olarak kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Divân-ı hümayûn, sipahi, reâyâyâ/köylü, arz-i hal, hüküm.

ABSTRACT

The second half of the 16th century was a period of crises in the Ottoman political structure during which innovations occurred with crises, the struggles of the factionists within the palace intensified, and efficient statesmen were passivated. It was in this period that the malfeasance of central and rural managers' nepotism for and protection of their relatives through bribery, the cruelty and persecution they applied to rayah with illegal and unreasonable drudgery gained intensity. It is nec-

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Kayseri/Türkiye. E-posta: syilmaz3840@hotmail.com. ORCID ID: 0000-0002-6979-6495.

essary to investigate, in this context, what adversities in the daily life of rayah stemmed from the problems that arose in the management and what the circumstances incompatible with law and the book were in the authority gap in the management of cavalry in rural areas. The taxes collected from the rural people constituted a considerable quantity among the revenue sources of the Ottoman treasury. The interaction between cavalrymen and peasants, who are primarily effective in production had a reflection, positive or negative, in yield, and consequently affected the revenue of the treasury directly. Although cavalry and peasantry related publications have recently been made in part in doctoral dissertations and articles, the scarcity of direct publications on cavalry-peasantry relationships in the period of Murat the Third, during which *kanun-ı kadîm* (laws-related to penalization, management, and finance-imposed by the Ottoman sultans in agreement with Islamic rules) degenerated, has drawn attention. In this context, it has become necessary to research how important for the management the cavalry and peasantry, two important pillars of production, and the vantage point from which the management see these two classes. *Mühimme defteri* (the official records of assembly in the Ottoman Empire), which contains judgements about the cavalry-peasantry disagreements, has been used as the main source in our study.

Keywords: Divân-ı hümâyûn, sipahi, peasant, the state of supply, provision.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin siyasi yapısı üzerinde doğrudan etkili olan toprak düzeni; kendi içinde bütünlüğü olan unsurlarla, askerî/denetleyen ve reâyâ/denetlenenlerin aynı amaç doğrultusunda hareket edecekleri şekilde oluşturulmuştu. XVI. yüzyılın ikinci yarısında bu anlayışta uzaklaşmaya başlanmasında; idari yapıda beliren otorite boşluğu (Lütfi, 1979: 49), hazinenin gelir ve gider dengesinin bozularak giderlerin karşılanması için tımar sisteminden iltizam sistemine geçilmesi, tahsildarların görevlerini suistimal edişleri gibi olumsuzluklar etkili olmuştu (Barkan, 2000: 228). Ayrıca III. Murat döneminde hazinenin giderlerinin muazzam açık vermesi, vergi oranlarının artırılması (İnalçık, 2000: 60) ile vergilerin tahsilindeki kanunsuzluklar vs. kır yerleşkelerinin denetimi ile güvenliğinde bazı olumsuzluklara yol açmıştı (Barkan, 2000: 228). Tımar sisteminde yapısal değişikliğe gidilmesi ile sisteminin bozulmaya başlaması, üretici kesim reâyâ/köylü üzerinde olumsuzlukları beraberinde getirmişti. Karamursal tımar sisteminden, iltizam sistemine geçişin III. Mehmet döneminde; Osmanlılar ile Macarlar arasındaki savaş masraflarının karşılanamamasının bir sonucu olarak başladığı hakkında bilgi vermiş (Karamursal, 1989: 8) ise de iltizam sistemine geçiş Kanunî döneminde başlamıştı (Çakır, 2003: 36).

Osmanlı toprak düzenindeki köylü, tarım ve tarıma bağlı iş kollarından hayvancılık vs. üretim eksenli bir ekonomik yapı içerisinde emek yoğunluklu gündelik yaşamını sürdürme sürecinde iken sipahi ile zaman zaman değişik sorunlar nedeni ile karşı karşıya gelmişti. Sipahinin görev ve sorumlulukları, kanun ve defterle belirtildiği için bunlar keyfi uygulamada bulunup köylüye zulüm yapamazlardı (Albayrak, 1973: 192-93-94-195). Ancak Kanun-ı kadîmin bozulması (Cin, 2016: 85) ile merkezi yönetimde gönderilen hükümlerin işlerliğini kaybetmeye başlaması (Yılmaz, 2021: 1535), 1512-1575 yılları arasında yağma ile eşkıyalık olayları vs. gibi suçların kır yerleşkelerinde yoğunlaşması (Akdağ, 2013: 226), sipahilerin keyfi uygulamalarda bulunmasına yol açmıştı. Kanunda ve defterde olmayan uygulamalar zuhur edip üretici kesim üzerinde angaryalar/zulümler dayanılmaz hale gelince kanunname (Barkan, 2001: 128) ile adaletnâmeler yayınlanarak bu bidatlarla son verilmesi emredilmişti (İnalçık, 2005: 88-89). Sipahiler buna rağmen kır yerleşkelerinde keyfi uygulamalarda bulunmaktan çekinmemişlerdi (Cezar, 1965: 153). Zira sipahilerin yönetim sisteminin bir unsuru olması, devlet kapısındakiler ile irtibat kurmalarını sağlamaktaydı. Özellikle kadı (ehl-i şer') ile sipahinin (ehl-i örf) zulümleri; köylerin viraneye dönmesinde, üretimin sekteye uğratılmasında, kır yerleşkelerinde; can, mal, namus güvenliğinin kalmamasında belirleyici olmuştu (Yılmaz, 2017: 247). Bu durum adli ve idari yapının iki unsurunun kadı ile sipahinin, kır yerleşkelerini geçimlik hale getirdiklerini göstermekteydi. Devlet kapısındakiler, üretimin ve güvenliğinin sağlanmasından ziyade kendi çıkarları peşinde kır yerleşkelerini kazanç kapısı haline getirmişlerdi. Bu menfur zihniyet; devletin kuruluş felsefesindeki, adil yönetim anlayışı ile de bağdaşmamaktaydı. Bozulmaya başlayan düzenin yeniden sağlanmasına yönelik ilk adaletnâmeyi Kanunî, ikincisini de III. Murat yayınlarken devlet kapısındakilerin yolsuzlukları ile ahlaksızlıklarını önlemeye çalışmışlardı (Akdağ, 2013: 267).

Toprakla bütünleşen köylünün, yönetim sistemindeki önemi daha beylik yıllarında iken bilinmekteydi. Padişahların, köylüye veli nimet nazarıyla bakmalarından (Yılmaz, 2017: 66), hazinenin gelirleri üzerinde doğrudan hayati öneme sahip olmalarından kaynaklanmıştı (İslamoğlu, 2010: 225). Toprağa bağlı gelirlerin yoğunlukta olduğu; XVI. yüzyılın ikinci yarısında, kır yerleşkelerinde yaşanacak olumsuzlukların doğrudan hazine üzerinde etkilerinin görülmesi gecikmeyecekti. Bu saikle kanunnamede görev ve sorumlulukları belirlenen iki sınıfın; kendilerinden istenilen davranışlarda bulunmaları, üretimi sürdürmeleri, vergilerini zamanında tahsildara vererek toplanan vergilerin de hazineye teslim edilmesi için gerekli tedbirler alınmıştı

(Pulaha ve Yücel, 1988: 14-15). İklimsel koşullar nedeni ile yaşanan; kuraklık, don, sel (Yılmaz, 2019: 751) ile hasaratin meydana getireceği rekolte kayıplarından (Karademir, 2017: 75) köylünün mağdur edilmemesinin yanı sıra can, mal ve namus güvenliğinin sağlanması gibi konularda da merkezi yönetim gerekli tedbirleri almıştı (Orhonlu, 1990: 23).

Köylü, sipahiler (Pulaha ve Yücel, 1988: 15) başta olmak üzere ehl-i örf ile ehl-i şer'in zulümleri karşısında da sessiz kalmamış, yaşanan sorunları kaza mahkemelerine taşımışlardı. Ancak mahkemelerin haksız karar verdiği kanaati köylüden hâsıl olur ise devletin en yüksek icracı kurumu Divân-ı hümâyûna hallerini arz ederek haklarını meşru dairede ararlardı (Mumcu, 1976: 109). Köylü, devletin verdiği haklar bağlamında hareket ederek gündelik yaşamda karşılaştığı sorunların üstesinden gelmeye çalışırdı.

1. Osmanlı'da Köy ve Köylü

Osmanlı'nın yerleşik ekonomik hayatı iki ana unsurdan, şehirliler ile köylülerden oluşmaktaydı (Emecen, 2004: 364). Köylüler, tarımla organik bağı olan emek yoğunluklu gündelik yaşamını sürdüren kesim olup (Yılmaz, 2017: 49) dirlik sahibinin raiyyeti statüsünde idiler. Osmanlı toprak düzeninde köylünün tasarruf ettiği arazi, mülkü olmayıp sadece hür kiracı konumundaydı (Lewis, 2009: 152). Ekip biçtikleri topraklar üzerinde kiracı statüsündeki köylülerin başta evleri olmak üzere bağ, bahçe, değirmenleri özel mülkleri arasındaydı (Öz, 1999: 82). Devlet, arazilerin tapusunu uhdesinde tutarak ekinlik alanların, herhangi bir neden ile parçalanıp küçülmesini ya da ek ilavelerle büyük çiftliklere dönüşmesini engellemek istemişti (Genç, 1989: 19). Böyle bir yapı içerisindeki köylünün üretim aracı bir çift öküz ile sapanı idi. Vergilendirmede ise öküz sayısı kriter olarak belirlenmişti. Köylünün, öküzü ölür ise herhangi bir mağduriyet yaşanmaması için vergi alınmazdı (İnalçık, 1989: 1). Öküz, ekinlik alanların işlenmesinden, ürünlerin harman edilmesine kadar günümüzün traktörü mesabesinde bir öneme sahip idi (İnalçık, 2015: 246).

Tarımsal üretimin temeli ise köy haneleri idi (Kia, 2013: 113). Hane; karı, koca, evlenmemiş çocuklar ile bazen gelin, güvey ile torunlardan oluşmaktaydı. Kır yerleşkelerinde ataerkil bir aile yapısının olması vergilendirmede de evin erkeğinin baz alınmasını gerektirmiş idi (Yılmaz, 2017: 50). Köylü ürün üzerinden vergilendirilir, tasarrufundaki ekinlik yerleri ekip biçmez ise çift bozan vergisi ile cezalandırılırdı (Halaçoğlu, 2014: 16). Vergilendirmede ise toprağın verimliliği dikkate alınarak kıraç ve verimsiz araziler 130, verim-

liliği vasat araziler 100, verimli araziler 80 dönüm olarak hesaplanırdı (Öz, 1999: 43).

Mühimme defterlerinde, köy için karye tabiri kullanılmış ise de biz burada köy ifadesini kullanacağız (BOA, MD 51, h. 19, s. 45). Osmanlı'da köylerin kuruluşundan adlandırılmasına (Halaçoğlu, 2004: 211) kadar belirli bir zihniyetin olduğu hatta iş kollarına göre köylerin kurulduğu bilinmektedir. Osmanlı'da en küçük yönetim yeri köyler, siyasi yapının çekirdeğini oluşturmuştu (Yılmaz, 2021: 134). Köy yerleşkelerinin düzensiz ve plansız olmadığı, sınır taşlarının olmasından da anlaşılmaktadır (Faroqhi, 2010: 109). Köylerden bazıları stratejik amaçlı kuruldukları için buldukları yerlerin bakım, onarım ile güvenliğinin sağlanmasına kadar birçok hizmetleri yerine getirirdi. Buralardaki köylüler, hizmetlerine binaen tekâlif-i örfiye ve avarız-ı divaniye vergilerinden muaf tutulurlardı (Orhonlu, 1990: 40-41). Osmanlı'da köyler idari olarak bir üst yönetim yeri kazalara bağlanmıştı. Kazaların adli işlerine kadılar bakarlardı. Kazalarda kadının iş yoğunluğu nedeni ile köy yerleşkelerindeki sorunların çözümü (İnalçık, 1989: 8) ile buraların düzeninin sağlanmasında köy kethüdası ile naipiler sorumlu tutulmuşlardı (Yılmaz, 2021: 134).

Tarım ve tarıma bağlı iş kollarının yoğunluk kazandığı kır yerleşkelerinin düzeninin sağlanmasından, üretimin planlanmasına kadar tımar sistemi belirleyiciydi. Bu sistemden XVI. yüzyılın ikinci yarısında uzun süren savaşların hazinenin muazzam oranlarda açık vermesine (Pamuk, 2017: 122), yol açması, tımar sisteminden mukataa sistemine geçişi hızlandırmıştı (Khoury, 2003: 83-84). Uzun süren savaş masraflarının karşılanması için zaman zaman sipahinin elindeki toprağı çeşitli bahanelerle merkezi yönetim el koyarak başkasına ya satar ya da nakit para karşılığında kiralardı (Griswold, 2002: 12). Khoury, devletin mukataa sistemine geçişini, bir köyün maksimum ödeyebileceği vergilerin önceden tespit edildiğini belirterek hazinenin gelir kaybı yaşamadığını söyleyip olumlu karşılamıştır (2003: 95). Cin ise kısa süreli bir yararın belirli bir süre sonra mültezimlerin fazla vergi toplamaları nedeni ile devletin zararına yol açtığını, köylülerin aşırı vergilere tahammül edemeyerek devlete güvenlerini yitirdiklerini belirtmektedir (Cin, 2016: 89). Mültezimlerin zimmetlerinde iki yüz otuz bin akçe olduğu ancak yirmi üç bin akçesini teslim ettikleri için geri kalanın ellerinden alınarak hazineye teslim etmeleri, Erzurum beylerbeyi ile defterdarına emredilmişti (BOA, MD 27, s. 335, h. 799). Mültezimlerin yolsuzlukları nedeni ile tasarruflarındaki has, tımar ile ulufelerine el konulmasına karar verilmişti (BOA, MD

24, s. 100, h. 273).¹ Alınan kesin kararlara rağmen bunların zulüm ile haksızlıklarına mani olunamamıştı. Mültezimler devlet malını (akçe) zimmetine geçirdikleri gibi köylülerden fazladan cerime adı altında paralar almışlar, parası olmayanların ise evlerini, bağlarını ve bahçelerini sattırarak elde edilen parayı zimmetlerine geçirmişlerdi (BOA, MD 27, s. 338, h. 808). Mültezimler kanuna göre vergi almayıp köprülerden mal geçirenlerden dahi vergi alarak zulüm yapmışlardı (BOA, MD 23, s. 39, h. 80). Mukataa sistemine geçiş ile mültezimlerin haksızlıkları, köylü üzerinde yoğunlaşmıştı. Kırsaldan, kent merkezlerine göçleri hızlandırmış bu durum ise kırsaldan sağlanan vergi oranlarından ciddi kayıplara yol açmıştı. İşte zulüm ve angaryalar karşısında köylü; kanuni hakkını kullanarak kendilerine yapılan baskı ve angaryaların önlenmesini istemişti. Bunların haklı isteklerine olumlu cevap verilmemesi; ekinlik alanları terk ederek konargöçerlere katılmalarına ya da kendilerinden kudretli kişilerin himayesine girmelerine neden olmuştu (Farroqhi, 2016: 35-37).

Emeği ile kır yerleşkelerini şenlendirip ekip biçerek vergilerini ödeyen köylüler, devletin asıl sermaye gücünü oluşturmuşlardı. Kanun-ı kadimin bozulması ile devlet otoritesinde görülen zafiyetler sipahilerin keyfi uygulamalarda bulunarak köylüleri sermaye gibi görmelerine giden kapıyı aralamamıştı. Kamunun menfaati için üreten, vergi veren köylü, kamu düzeninin bozulmasıyla sipahi için üreten, vergisini sipahiye ödeyen duruma düşürülmüştü. Her ne kadar merkezi yönetim, köylülerin arzlarına bağlı olarak kır yerleşkelerindeki sorunları çözmeye çalışmış ise de bu hususta yeterli olamadığı, Divân-ı hümayûna sunulan arzların yoğunluğundan anlaşılacaktır.

2. Osmanlı Toprak Düzeninde Sipahi

Osmanlılar'ın toprak düzeni; toprağın tasarrufunun adil bir şekilde paylaşılmasıyla toprakta maksimum seviyede yararlanılmayı amaçlamaktaydı. Köylü, devletin vermiş olduğu toprağı ekip biçmekle mükellefti. Toprağı ekip vergisini ödedikçe, köylünün toprağını kimse alamazdı. Ölmesi halinde tasarrufundaki toprak varislerine aynı şartlar dâhilinde geçerdi. Hiçbir kimse toprağı alıp satamaz, vakfa çeviremez ve mülk edinemezdi. Ancak köylü tasarrufundaki toprağı belli bir ücret karşılığında sipahi nezaretinde devredebilir, sipahi de kullanım hakkı olan yeri, yeni bir kişiye tapuya verebilirdi (Albayrak, 1973: 23). Sipahinin görevlendirilmeleri, merkezi yönetimce veri-

¹ Benzer bir hükümde yolsuzluk yapanların sancakları ile dirliklerinin alınarak idari ve mali cezaya çaptırılacakları belirtilmiştir. Bk. (BOA, MD 24, s. 22, h. 64).

len bir berat ile gerçekleşirdi (BOA, MD 69, s. 310, h. 610) Sipahi, köylünün vergisini vermemesi durumunda mahkemeye verirdi (Yılmaz, 2021: 140). Sipahinin doğrudan geliri ise ürünler üzerinde aldığı pay idi. Geliri artırmak isteyen sipahi, tohumu olmayan köylüye yardımda bulunarak arazinin ekilmesini sağlayıp buradaki ürün üzerindeki gelirini artırmayı amaçlardı (Tabakoğlu, 2005: 247). Dağlık ve bataklık yerlerin tarıma açılması sipahinin onayına bağlıydı. Köylüler, tasarruf ettikleri ekinlik arazileri dahi birbirine sipahinin iznini almadan devredemezlerdi. Sipahi de varisi olmayan ekinlik yerleri alıp tasarruf edemezdi (Albayrak, 1973: 92). Osmanlı toprak sisteminde sipahinin aslî görevi ise vergilerin düzenli toplanmasını sağlayarak dirlik olarak verilmiş köylerde yaşayıp toprağın ekilip biçilmesini sağlamak idi (İnalçık, 2000: 110). Miri araziden belirli bir yerin sorumluluğuna sahip olan sipahi, toprağın sahibi de değildi (Cin, 2016: 82). Merkezi yönetim, tımar sisteminde sipahilerin aşırı güçlenip kontrolsüz hareket etmelerine izin vermemişti (Tabakoğlu, 2005: 245).

Köylünün, devlet ile bağının kır yerleşkelerinde sağlayan sipahi; devletin tarım politikasının sürdürülmesinde, üretimden tüketime kadar bazı görev ve yetkilere sahip olmaları nedeni ile bazı vergilerden muaf tutulmuşlardı. Devletin hakkını koruyup köylünün sorunlarını gidermekle mükellef olan sipahi, buldukları kır yerleşkelerinde daimi görev yapamazlardı. Böylece sipahilerin belirli aralıklara yer değiştirmeleri aralarında bir bağ kurmalarına mani olduğu (Faroqhi, 2016: 14-15) için organize suç örgütü kuramamışlardı. Bu durumun olumlu yanları olduğu gibi olumsuz yanları da bulunmaktaydı. Sipahilerin görev yerlerinde uzun süreli kalamayışları; arazinin ıslahından, nehirlerin suyollarının temizlenememesine kadar bazı sorunlara yol açmıştı. Toprağın su ile buluşamamasının doğal bir sonucu olarak mahsullerin rekoltesinde düşüşler yaşanmaktaydı (White, 2013: 106-107).

3. Sipahi-Köylü Sorunları

Osmanlı kanunlarında; Müslim ya da gayr-i müslim köylü, devlet arazisini ekip biçtiği için vermek zorunda olduğu vergileri tahsil eden görevliler bulunmaktaydı (Akdağ, 2011: 402). Bu görevliler arasında; kır yerleşkelerinde güvenliğin sağlanmasından, üretimin sürdürülmesine ve vergilerin toplanmasına kadar görevleri yerine getiren sipahi bulunmaktaydı. Sipahi ile köylünün görev ve sorumlulukları kanunla belirlenmiş olduğu için iki sınıf arasındaki ihtilafli hususların çözümünde kanuna ve deftere bakılması gerektiği mülki amire belirtilirdi (BOA, MD 24, s. 30, h. 89).

Köylü üretim araçları bir çift öküz, sapan ile tasarrufundaki toprağı eker ve biçerdi. Köylü, kanunların vaz' ettiği sorumlulukları yerine getirir, onun haricinde sipahiye bedelsiz hizmet yapmak zorunda değildi. Emeğini hiçbir kimse sömüremezdi. Osmanlı kanunları, köylünün hakkını ve sorumluluğunu garanti altına almasına (İnalçık, 2015: 248) rağmen bu iki sınıf arasında çıkan ihtilafların ana kaynağı tarafların özellikle sipahinin haksızlık yapmasından kaynaklanmıştı (BOA, MD 24, s. 30, h. 89). Bazen de köylünün de sorumluluğunu yerine getirmemesi sorunların çıkmasına neden olmaktaydı. Hamideli Beyi, divana bir arz sunarak Hacı köyü ahalisinin yirmi yıldan beri ekip biçtikleri yerlerdeki ürünlerin vergisini sipahilerine vermedikleri gibi kötü ahlakları ile çevrede tanındıklarını belirtmişti. Bu husus hakkında köy halkının durumlarının araştırılmasına, tahsil edilmeyen vergilerin alınarak sicillerinin başkente gönderilmesine karar verilmişti (Yıldırım vd., 1998: 148). Akçahisar'a bağlı bazı köyler, ağnam ile cizye vergilerini vermedikleri gibi sahildeki gemileri yağlayarak huzursuzluk oluşturmuşlardı. Vergilerin eksiksiz tahsil edilmesine, köylüleri galeyana getirerek yağma ve talanda bulunduranların yakalanarak haklarından gelinmesine karar verilmişti (Yıldırım vd., 1998: 162). Hasanlu köyü sipahisi, köy halkından Ya'kûb Fakih'in vergisini vermediğini divana arz etmesi üzerine yakalanıp hapsedilmesine karar verilmişti (BOA, MD 69, s. 197, h. 392). Delvine sancağına bağlı birkaç köyün isyan ederek Venedik'e bağlı olduklarını iddia edip sipahiye haraç ve ispençe vergilerini vermemişlerdi. Bu hususta isyan edenlerin itaat altına alınması Avlonya beyine emredilmişti (BOA, MD 23, s. 179, h. 380).

Köylü, sipahiye vermek zorunda olduğu öşrünü kendisi götürmekle mükellefti. Sipahinin buğdayının harmanını hazırlar, üç güne kadar evinde misafir ederdi. Osmanlı'nın, Balkanlardaki köylüsü ise sipahinin samanı ile arpasını sağlamak zorundaydı. Şayet görev ve sorumluluğunu yerine getirmez ise sipahi tarafından cezalandırılırdı. Sipahinin gelir kaynağı; 1/10 ile bazı yerlerde toprağın verimliliğe göre 1/5 oranında tahsil ettiği vergiler idi. Sipahilerin vergileri toplarken; kanun ve defterde olmayan uygulamaları, köylülerce devletin en yüksek kurumu divana arz edilmişti. Şikâyet konularının başında verginin zamanında toplanmaması, köylere gidip köylülerde bedava yem, yemek, arpa, saman, koyun, kuzu, yağ, bal almaları, sinikilik adı altında yeni vergiler ihdas edip fazladan vergiler toplamaları, kanun ve defterde olmayan uygulamalara karşı koyanları ağır bir şekilde cezalandırmaları, odunluk adı altında uzak yerlere odun çektirmeleri, ellerindeki ürünleri fahiş fiyatlarla köylüye cebren satmaları gelmekteydi (Ercan, 2011: 87-88). Ayrıca vergilerin aynı mi nakdi mi toplanacağı kanunda belirtilmesine rağmen

men bu kurala uymamaları, ekinlik alanlar üzerindeki keyfi tasarrufları ile tapu işlemlerindeki uygulamaları, köylüler ile yaşadıkları sorunların başında gelmekteydi (İnalçık, 2000: 111-112).

Sipahi ile köylü arasındaki sorunların asıl nedeni ise köylünün; sipahinin nezareti ve denetimi altında olması ile işlerinden önce sipahinin işlerinin yapılmasına yönelik emirdi. Bu emir bazı sorunlara yol açtığı için kaldırılmış ise de bir süre sonra tekrar sipahinin lehine olacak şekilde uygulanmaya başlanmıştı. Sipahiler, bir parça toprağa sahip olabilmek için köylülerden yararlanabileceği hükmünü (Faroqhi, 2016: 69), suistimal ederek köylülere angarya ve zulüm yapmışlardı. Sipahilerin kanun maddesinde güç almaları onların serkeşliği ile kanunsuzluklarını artırmış ise de asıl güçleri kadırlarla iş birlikteliklerinden kaynaklanmaktaydı. Bu durumda ise taşradaki ehl-i örf ile ehl-i şer'in, yağma ve talan ile mal toplayarak zenginleşme arzuları etkili olmuştu (Akdağ, 2013: 277). Köylüler yaşadıkları angarya ile zulüm karşısında ekinlik yerlerini terk edeceklerine dair divana arz-ı hal sunarak haksızlıkların giderilmesini talep etmişlerdi (BOA, MD 23, s. 630, h. 486). Ayrıca haksız uygulamalar karşısında şikâyetlerinin yankılandığı yerlerin başında kadı mahkemeleri olsa da burada haksızlığının giderilmediği kanısının oluşması halinde herkesin müracaat ettiği divana ihtilafı konuları sunarlardı. Burada kimsenin sosyal statüsüne bakılmaksızın, adaletin tecellisi için kararlar verilirdi (Salomon, 2014: 203).

3.1. Vergilerin Tahsilindeki Suistimler

Köylü ile devlet kapısındakilerin, ilişkilerinin belirlenmesinde tarafların ekonomik beklentileri ile kanunla belirlenen sorumlulukları belirleyici idi (Singer, 2008: 22). Köylülerin tasarrufundaki hayvanları ile ekinlik arazileri, arı kovanları kayıt altına alınarak vergiye tabii tutulurdu. Verilerin sürekliliğinin sağlanması için kayıtlar belirli aralıklarla yenilenirdi (Lewis, 2009: 154). Köylülerin vergilendirilmesinde dönüm üzerinde; çift, nim çift, bennâk, müccerred hareket edilmişti (Emecen, 2004: 367). Ağnam vergisinin tahsili ile ne zaman alınacağı; “Yerlüde ve yürükde iki koyuna bir akçe almak kânündür ve dahi koyûniyle kuzu bir sâyılmak dahi ba'zı yerlerde kânündür ve koyûn bit-tamâm dölüb döküb itidal-i şiddetden sonra mah-i abrilde alınur ve ba'zı yerde mâyisda alınur...” (Pulaha ve Yücel, 1988: 27), sürü de 300 koyundan oluşmaktaydı. Her bir sürüde 5 akçe alınması kanundu. Bazı yerlerde sürülerde alınan vergiler; âlâ, evsât ile ednâ olarak sınıflandırılarak tahsil edilirdi (Halaçoğlu, .2014: 28-29). Köylülerin ödemek zorunda oldukları vergiler; “... ağıl resmi, ağnâm resmi, aku resmi, bağ resmi, bağçe resmi, balık öşrü, bennâk resmi, boyunduruk resmi, cizye resmi, çift resmi bu vergiyi de kendi

içinde üç kısma ayırabiliriz. I. arazii öşriyye, II. arazii haraciye, III. arz-ı memleket, çift bozan resmi, dönüm resmi, dühan resmi, gerdek resmi, ispenç resmi, kovan resmi, yaylak resmi gibi reâyâdan vergiler alınırken bu vergilerin haricinde kâunnâmelere göre şu vergilerinde alındığını bilinmektedir; Bad-ı hevâ, bevabî, berat, bezirhane, mevâşi, cerime, çobaniyye, mizan, kabban, kantar...” gibi vergiden oluşmaktaydı (Çağatay, 1947: 484). Köy yerlerinde vergilerin tahsilinde arzın efendisi de olarak bilinen sipahiler de sorumluydular. Sipahiler vergi üzerinde belirli bir pay aldıkları için hem kendilerinin gelir kaybı yaşamamaları hem de hazinenin akaratında bir sorun oluşmaması için kır yerleşkelerinin viraneye dönmemesi için gayret ederlerdi. Köyünü terk edenler on beş yıl geçmemiş ise kadının da oluruyla zorla yerlerine getirilirlerdi (Kia, 2013: 107).

Padişahın sadık kulları; devlet kapısındakiler, sorunların çözümünde devletin lehine olacak şekilde hareket etmelerinden (Akça 2010: 156) ziyade şahsi çıkarları doğrultusunda hareket ederek köylüleri gelir kapsı olarak görmeye başlamışlardı. Bosna ve Hersek sancaklarının mehâyif müfettişi, kadı, subaşı ile sipahinin işbirliği yaparak köylüye ağır angaryalar yüklediklerini, vergileri de zamanında tahsil etmeyerek daha sonra köylüden fazladan vergiler topladıklarını divana arz etmişti (Yıldırım vd., 1998: 254). Gelibolulu Mustafa Âli bu husus hakkında; “Reaya buğday ve arpa için boncuk boncuk gözyaşı dökerler, faydasını da sapkın bekçiler ve zalim kapıcılar görürdü.” (2015: 183) diyerek köylülerin ne halde olduğunu belirtmişti.

Sipahilerin, kır yerleşkelerinde daha rahat hareket edip kanuna ve deftere bağlı kalmamalarında, patrimonial bürokratik yapıda işbirliğinde buldukları üst düzey yöneticilerden kaynaklanmıştı. Özellikle kadıların vergilerin tahsilindeki usulsüzlük ve yolsuzlukları onları adeta kanunsuzluk için güdülemişti (Yılmaz, 2017: 251). Kadılar vergilerin tahsilinde kanun ve deftere uymayan davranışlarda bulunarak zulüm yapmışlardı (Demirci ve Arslan, 2012: 78). Kaza yerleri devletin kırsala açılan kapısı konumundaydı. Bu saikle buraların yönetimde bulunan kadılara geniş yetki ve sorumluluklar verilmişti. Kırsal yerlerde vergilerin kanuna ve deftere göre tahsilinde birinci derece kadılar sorumlu tutulduğundan, herhangi bir yolsuzlukta merkezi yönetimin te'dibi/azarı ile karşılaşarlardı (BOA, MD 69, s. 334, h. 646).

3.2. Angarya ve Zulümler

Köylünün, devlet kapısındakiler tarafından istismar edilip angarya ve zulme uğramaması için “Ve reayanın akçesiz yemlerin ve yemeklerin ve koçların ve bargirlerin ve kendülerin meccanen istihdam olunmaya ...

erbâb-ı tımar olanlar reayaların sürüb ve çayırların biçtirüb taşıdub yığdır-dıktan sonra otluk için tekrar akçelerin almayalar ... Alursa ehl-i hüküm men' eyleye” (Barkan, 2001: 323) şeklinde buyrultular yayınlanmıştı. Düzenin sağlanması haksızlıkların önlenmesine yönelik padişahın yürütme yetkisini kullanan ehl-i örf, taşrada keyfi uygulamalarda bulunmaması için herhangi bir husus hakkında kadının bilgisine başvurup onayını alması gerek-mektedir (Ergenç, 2006: 138). Ünal, köylülere angarya ve zulüm yapanların ehl-i örfün olduğunu belirtmektedir (Ünal, 2012: 33). Aslında idari ve adli yetkilere sahip kadıların da çeşitli bahaneler ile köylülere angarya ve zulüm yaptıkları da bilinmektedir (Yılmaz, 2021: 126-127). Bolvadin kadısı, köylülerin at, katır ile öküzünü cebren alıp kadınlarını yoldan çıkararak pek çok zulüm yapmıştı (BOA, MD 71, s. 27, h. 52). Samsun kadısı, çeltikçi ve menzilci köy halkından hizmetlerine binaen vergilerden muaf olmalarına rağmen emr-i şerif gereğince diyerek köylülerin yüz bin akçe vergi vermeleri gerektiğini belirtmiş ayrıca vergi hususunda bidatlar oluşturarak köylülere angarya ve zulüm yapmıştı (BOA, MD 71, s. 69, h. 140). Osmanlı yönetim sisteminde ehl-i örf ile ehl-i şer'in, halkın güveliği ile huzurunu sağlayarak hukuk ve kanuna bağlı kalmaları gerekmektedir (Yıldırım vd., 1994: 13).

Mora beyi ile kadısına gönderilen hükümde zaim ile sipahilerin selem akdi adı altında halka borç verdikleri, hasat zamanında borçlarını almaya-rak halkın borcunu on katına çıkardıkları, halkın ise ne borcunu ödeyebildiği ne de ziraat yapabildiği belirtilmişti. Sipahilerin de ispençe vergisini nakit olarak değil de aynı olarak defterde belirtildiği şekilde tahsil ederek köylüye zulmetmemeleri emredilmişti (Yıldırım vd., 1994: 15-16). Kablak köyündeki sipahi, aynı alması gereken öşürleri nakit alıp evler basıp köylünün malına, ırzına tecavüz etmesi nedeni ile nefy/sürgün edilmişti (BOA, MD 69, s. 50-1, h. 88). Köylülerin nakdinin olmayacağı düşünülerek bazı vergiler nakit alın-mazdı. Bedre köylüleri, hurma, penbe, soğan, bakla ve diğer hububatın aynı olarak vaktinde alınmadığı için Cesan Bedre beyi ile tahsildarlarının zulüm yaptıklarını divana arz etmişlerdi (BOA, MD 23, s. 608, h. 439). Sipahi Hızır, Seralı köyünde boş bir arazinin ekilip biçilmesi için köylüden iki kişiye on beş filori karşılığında vermişti. Köylüden birinin filorisini istemesi üzerine verme-diği gibi kırbaçla dövüp yaralamıştı. İsa'nın öküzü ile yarım dönüm arazisini, Süleyman'ın iki katırını ve köylülerden pek çoğunun binek hayvanları ile ekinlik yerlerini zorla alarak zulüm yapmıştı. Aslen ecnebi olan sipahinin, tımarı rüşvet ile aldığı divana arz edilmesi üzerine sipahinin teftiş edilmesine, hakkında şikâyetle bulunanlar ile mahkemede yüzleştirilip davasının görülmesine karar verilmişti (BOA, MD 27, s. 327, h. 780). Karahisâr-ı Şarkî

kadisına gönderilen hükümde Sipahi Mustafa'nın, gayr-i müslim halktan fazladan haraç alıp almadığını araştırarak fazla alınan vergi var ise hak sahiplerine vermesi emredilmişti (Yıldırım vd., 1994: 62). Selçuk beyi Mehmet'e gönderilen hükümde sipahinin eşkiyaya yardım ederek köylünün malını çaldırıldığı belirtilerek bu duruma mani olması emredilmişti (Yıldırım vd., 1994: 131-132). Kefe beyine gönderilen hükümde Çerkes Bey ile sipahinin, köylünün koyunlarını zorla alarak zulmettikleri belirtilerek suçluları yakalatarak gereğini yapması buyrulmuştu (Yıldırım vd., 1994: 161). Çorum beyi ve kadısına gönderilen hükümde sipahinin at hırsız olması nedeni ile yakalanıp küreğe konulmak üzere başkente gönderilmesi emredilmişti (Yıldırım vd., 1995: 77). Şehirköy kadısına gönderilen hükümde Yukarı Balyotna köylüleri, sipahiler ile subaşların köyde bir ay kalarak köylüden bedava ekmek, koyun ve tavuk aldıkları gibi köylüye pek çok zulüm yaptıklarını arz etmeleri üzerine tımarlarının alınarak hak sahipleri ile davalarının görülmesine karar verilmişti (Yıldırım vd., 1995: 77). Tımışvar beylerbeyine gönderilen hükümde zeamet sahipleri ile sipahilerin, köylerinde hapishane kurup köylüleri suçlu suçsuz ayırımı yapmadan buraya atıp pek çok zulüm yaptıkları belirtilmişti. Hapishanenin yıkılıp zeamet sahipleri ile sipahilerin, tımarlarının alınarak devlet kapısından azledilmeleri buyurulmuştu (Yıldırım vd., 1998: 68).

Kır yerleşkelerinde ziraatın yanı sıra hayvancılıkta köylülerin ek gelirleri arasındaydı. Devlet, köylülerin sahip oldukları hayvanlar üzerinde ağnam vergisi alınmasını kurala bağlamıştı. Tahsildarların iki koyuna bir akçe ile her üç yüz koyuna resm-i ağıl vergisi olarak beş akçe almaları belirlenmişti. Ancak tahsildarlar, satılan ya da telef olan koyunlar üzerinde köylüye angarya yükledikleri gibi her koyun için dörder akçe olarak haksızlıklar yapmışlardı. Bu hususta vergilerin kanuna ve deftere göre alınması, telef ya da satılmış koyunlar üzerinde vergi alınmayıp mevcutlar üzerinde alınmasına, tahsildarların zulmü nedeni ile viraneye dönmüş köyün yeniden şenlendirilip ahalinin köylerine gönderilmesine dair Semendre beyine hüküm gönderilmişti (BOA, MD 26, s. 87, h. 228). Sol kolda olan (Edirne) kadılara gönderilen hükümde cizye vergisinin kişi başı beş yüz akçe, ağnam vergisinin de iki koyuna bir akçeden fazla alınarak köylüye zulüm yapıldığı için köylerin viraneye döndüğü, vergilerin kanuna ve deftere göre tahsil edilmesi gerektiği aksi takdirde azille kalınmayarak şiddetli cezalara çaptırılacakları belirtilmişti (BOA, MD 70, s. 18, h. 30).

Kır yerleşkelerinde sipahilerin, kanunsuzluklarının yanı sıra köylülerin namusuna yönelik gayr-i ahlaki davranışları da olmuştu. Avlonya kadısına gönderilen hükümde Sipahi Ahmet'in eşkiya olup erkek çocuklarını kaçıрма-

sı nedeni ile yakalanıp hapsedilmesi buyurulmuştu (Yıldırım vd., 1994: 39). Sipahi Mustafa'nın, fahişeler ile birlikte olup içki içtiği yönündeki şikâyetlerin araştırılması Çorum beyi ile kadısına emredilmişti (Yıldırım vd., 1994: 57). Çakrofça köyünde Sipahi İlyas'ın, kadın ve erkek çocukların ırzına geçmeye çalışması nedeni ile tımarının alınmasına karar verilmişti (Yıldırım vd., 1995: 179-180). Kır yerleşkelerinde can, mal ve namusun korunması gibi görevleri olan sipahiler (BOA, MD 26, s. 129, h. 339) yetkilerini suistimal ederek gayr-i ahlaki davranışlardan bulunmuşlardı. Sipahi Mehmet, namuslu kadınların ırzına geçerek ahlaksızlık yapmıştı (BOA, MD 23, s. 133, h. 271).

4. Sipahi ile Köylü Arasındaki Sorunlara Dair Merkezi Yönetimin Tutumu

Osmanlı siyasi yapısında, herkese şikâyetlerini sunabilme imkânı verilmişti (Faroqhi, 2008: 286). Merkezi yönetim, köylü ve sipahinin görev ve sorumluluklarına göre davranmaları için tedbirler almıştı. Sipahi ile köylünün herhangi bir nedene bağlı sundukları arzlar ya da arz-ı haller görmezden gelinmeyerek sorunun çözümüne dair bağlı bulunulan idari birimlere sancak ile genellikle kazalara hükümler gönderilmişti (İnalcık, .2005: 54). Ayrıca taşraya gönderilen buyrultulara hakkaniyetle uyulup uyulmadığının araştırılması, taşranın bu saikle kanuna göre yönetilip yönetilmediğinin kontrol edilmesi ile keyfi uygulamalarla köylüye angarya yapılıp yapılmadığının anlaşılması için teftişler yaptırılırdı. Yapılan soruşturma ve kovuşturma sonucunda suçlu bulunanlar çeşitli cezalara çaptırılarak devlet kapısından azledilmeleri (Yılmaz, 2021: 1528-29-1530), köylünün huzur ve güven içerisinde gündelik yaşamını sürdürmeleri için gayret edilirdi. Merkezi yönetimin en büyük korkusu, kır yerleşkelerinin terk edilip ekinlik yerlerin boz kalmasıydı. Trablus sancağındaki seksen köyün harap olmasının nedenlerinin araştırılarak ayrıntılı bir dosyanın hazırlanması sancakbeyine emredilmişti (Yıldırım vd., 1998: 421). XVI. yüzyılda neşredilen kanunnamelerde; "...sipahilerin cüz'i bahâne ile tımarları alınmaya..." ile "Ve bir raiyyet sipâhisinin sınırında ziraat idecek yer var iken ol yeri koyub varub âhar sipahi yerinde ekse bir öşür sipahisine ve bir öşür ekdüği yere vire Ve eğer râzı olmazsa gele sipâhisi yerinde eke. Ammâ sipahisinin yeri olmasa ekdüği yere öşür vire" (Barkan, 2000: 269-271) şeklinde belirtilmişti. Ayrıca devlet politikası gereğince köylülerin yerlerini terk etmemelerine, köylerini terk edenlerin buldurularak getirtilip mevcut yapının sürdürülmesine oldukça dikkat edilirdi (Yılmaz, 2017: 57-58).

Merkezi yönetim, sipahi ile köylüyü birbirini denetleyen iki ana güç olarak düşünmüştü. İki sınıfın mevcudiyeti toprağa bağlı olarak görülüp devlet politikası bu şekilde oluşturulmuştu. Toprağın ekilip biçilmesinden, vergile-

rin tahsili ile güvenliğin sağlanmasına kadar bazı ayrıcalıklar her ne kadar sipahiye verilmiş ise de köylüye de bu görev ve sorumlulukların yerine getirilip getirilmediğinin tespiti için sistemin dış paydaşı gibi görülüp arz-ı hal hakkı verilmişti. Öyle ki kadıların, divana sundukları arz-ı hallerinden önce görev yerlerindeki şikâyetleri işleme komayıp gerekli incelemeyi yapmamları, azillerinin bir gerekçesi olarak kanun maddesinde belirtilmişti (Barkan, 2001: 270). Bu şekilde köylünün herhangi bir haksızlık ya da angarya ile karşılaşmaması için idari ve adli tedbirler alınmıştı. İdari ve adli tedbir sadece sipahiye karşı alınmamış olup herhangi bir neden ile suç işleyen köylülere karşıda bu tedbirler uygulanarak suçlunun statüsüne bakılmaksızın kadı huzuruna çıkarılmaları sağlanırdı (Singer, 2008: 13). Bu şekilde sistemin bozulmasında etkili olan iki taraftan biri cezalandırılarak mevcut yapının sürdürülmesi amaçlanırdı.

Kır yerleşkelerinde üretimden, elde edilen hasılatın pazarlanmasına kadar devletin denetleyici ve düzenleyici bir pozisyonda bulunması; üretimin sekteye uğramamasına, birim alanda elde edilen üründe maksimum seviyede faydalanılmasına yönelik idi. Merkezi yönetim, mahsulün rekoltesi üzerinde olumsuzluk yaratacak iklimsel ve beşeri etkenlerden köylünün korunması hususunda da oldukça dikkatli davranmıştı. Üretimdeki herhangi bir kıtlığın, ürünlerin fiyatının aşırı artmasına ve akçenin değer kaybetmesi ile enflasyonun yükselmesine yol açtığı için dikkatli olunmuştu (Kütükoğlu, 2010: 109). Kır yerleşkelerindeki toprağın verimliliğine göre belirlenen dönüm hesabı, kaza yerlerindeki iş yerlerinin belirlenmesinde de kullanılmıştı. İş yerleri ortalama büyüklükte olup ustaların elinde, cemaat halinde ticari faaliyetlerini yürütecek şekilde oluşturulmuştu. Bu şekilde üretim ile tüketim arasında bir bağ kurularak ihtiyaçların karşılanması amaçlanırdı (Genç, 1989: 20).

Sipahi ile köylü arasındaki sorunları önlemeye yönelik idari tedbirler arasında belki en etkili olanı adli soruşturmalarda köy halkı mesul tutularak suçta şahsılık aranmamıştı. Köylüler birbirinden sorumlu tutularak toplumsal bir ağ kurulmuştu. Bir nevi kefillik sistemi ile adli soruşturmada, zanlıların tespiti ile suçluların ele geçirilmesi amaçlanarak vergilerini vermeyenler tespit edilmek istenmişti (Emecen, 2004: 368). Ancak devir bahanesi ile ehl-i örf ile ehl-i şer', emrindekiler ile köylere girerek zulüm yapmasına belirli sürede olsa müsaade edilmemişti. Bu uygulama bir süre sonra vergi matrahında düşüşlerin yaşanmasına neden olduğu için son verilmek istenmişti. Köylüler bu uygulamaya son verilmemesi için direnmişler ve merkezi yönetim ile pazarlık yapmışlardı (Faroqhi, 2016: 72).

Sorunların çözümünde merkezi yönetim, köylüyü vergi mükellefi olarak sipahiyi de kır yerleşkelerinde devletin siyasi yapısının dinamik bir gücü olarak görmüştü. Bu saikle üretimin sürdürülmesi ile vergilerin hakkaniyetle tahsil edilmesi için gayret etmişti. Vergilerin zamanında alınması, aynı nitelikteki verginin iki kez değişik adlarla köylüden tahsil edilmemesi, çift resmi vergisi ile kovan resminin tahsilinde sancakbeyi, subaşı ile sipahilerin ayrı ayrı bu vergiyi alarak köylüyü bunaltmamaları için vergilerin tahsilinde sadece sipahi sorumlu tutulmuştu. Böylece köylüden fazla vergi alınmasının önüne geçilmişti. Özellikle aşar vergisinin tahsilinde sipahi ile mültezimlerin yolsuzluğuna son vermek için bu verginin bir hafta içinde köylüden tahsil edilmesine şayet sipahi ile mültezim vaktinde gelmezler ise aşar vergisi köy imamı, kethüda nezaretinde, harmanda hesaplanarak bunlar tarafından alınması için ambara konulması alınan tedbirlerden idi (İnalçık, 2015: 167-168). Köylünün en çok istismar edildiği hususların başında vergilerin kanuna ve deftere göre tahsil edilmemesi gelmekteydi. Bu hususta “...beğlerbeği ve mirlivâ ve voyvodaları ve ümena ... zaleme tâifesi ziyâde atlu ve re’âyânın üzerine çıkarmayub mufassal ve meccanen yem virdiklerin ve arpa ve saman ve koyun ve kuzu ve tavuk ve sâir me’kûlât kısmen cebren aldırmayub ve hukuk-ı şer’a ve rüsum-ı örfiyelerin dahi şer’ ve kânûn ve defter mucibince aldırub ziyâde almırmayasın ...” (BOA, MD 69, s. 207, h... (hüküm numarası bulunmamaktadır)² kesin bir karar verilmişti. Merkezi yönetim; “...hıfâfı defter virgü diyu nesne almış ise giru virdirub...” (BOA, MD 27, s. 14, h. 45), cizye ve ağnam, ispençe vergilerinin zamanında tahsil edilerek (BOA, MD 48, s. 13, h. 33) köylünün mağdur edilmemesi gerektiğini belirtmişti. Avarız, cizye ve ağnam vergisinin tahsilinde herhangi bir yolsuzluk yapılması halinde dirlik ve mansıbların alınmakla kalınmayıp cezalandırılacakları mülki amirlere (kadı) belirtilmişti (BOA, MD 70, s. 164, h. 109).

Köylü ile üretim üzerinde kontrolör görevi yapan sipahinin kanuna ve deftere göre davranmaları için merkezi yönetim gerekli tedbirleri almıştı. Vergi kaybının yaşanmayıp rekoltenin düşmemesi, suni nedenlere bağlı sorunların yaşanmaması için kır yerleşkelerinde; üretim, huzur, güvenlik gibi hususlarda ödün verilmemeye çalışılmıştı. Merkezi yönetim sipahi ile köylü arasındaki sorunların çözümünde üretimin temini ile vergilerin tahsilinde sorunların yaşanmaması için kadılara yetki vermişti. Sipahi ile köylü arasın-

² Köylüden kanuna ve deftere göre vergi tahsil edilmesi hakkında hükümler için bk. (BOA, MD 69, s. 208, h. 415; BOA, MD 69, s.332, h. 644).

daki sorunların çözüm yolu hukuk kuralları olarak belirlenmiş idi (Tabakoğlu, 2005: 244).

Sonuç

Osmanlı siyasi yapısının harcını oluşturan toprak düzeni keşmekeş bir yapıdan olmayıp kendi içerisinde uyumlu, üretim ile tüketim arasında bağı kurulduğu bir zihniyetle oluşturulmuştu. Toprak düzeni; üretime dayalı kalınma planı dâhilinde gıda ihtiyaçlarının karşılandığı, hazinenin gelirlerinin düzenli olarak sağlandığı bir yapı üzerinde gelişimini sürdürmüştü. Kanunî döneminde bu çok amaçlı işleyen toprak düzeninde bozulmaların emareleri görülmeye başlamıştı. Bu bozulma III. Murat döneminde hızlanmıştı. Bu durumda hazinenin nakde olan ihtiyacının karşılanması etkili olmuştu. XVI. yüzyılın ikinci yarısında tımar sistemi ile iltizam sisteminde; kır yerleşkelerinin güvenliğinden, vergilerin tahsiline kadar pek çok görevi olan sipahilerin kanuna ve deftere göre hareket etmemeleri, kır yerleşkelerinin harap olmasına, köylünün dağılırarak bağı, çubuğunu ve ekinlik yerlerini terk etmesine neden olmuştu.

Tarım ve tarıma bağlı iş kollarındaki ürünlerde alınan vergiler hazine için önemli bir akarat oluşturmaktaydı. Kır yerleşkelerinin viraneye dönmesi ile ekinlik yerlerin boz kalması hazinenin gelirlerinde ciddi kayıplara yol açmıştı. Köylünün kanunnameler ile hak ve sorumlulukları aynı sipahi gibi belirtilmesine rağmen iki sınıf arasındaki sorunların yaşanmasında kanunî kadîmin bozulması ile taşrada bozgunluk ve fesat; celali isyanları döneminde, merkezi yönetimin otoritesini, taşra üzerinde kaybetmesinden kaynaklanmıştı. Taşraya gönderilen fermanlar ile adaletnâmeler adeta işlevini kaybetmiş bir belge niteliğine dönüşmüştü. Kaos ve fesat döneminde sipahiler, köylüler üzerinde angarya ve zulmü yalnız başına değil aynı zamanda kadılar, sancakbeyleri, eşkıya ile yapmışlardı. Adeta bir suç batağı oluşturularak zenginleşmenin yolları aranmıştı. III. Murat döneminde kır yerleşkelerinde köylünün güvenliğinin sağlanamaması ile ceberut bazı sipahilerin zulmü; ekinlik yerlerin boz kalmasına, hazinenin düzenli gelirlerinde bir azalmanın yaşanmasına neden olmuştu. Merkezi yönetim sorunların çözümü için gayret etmiş ise de yetersiz kalmış, kır yerleşkeleri viraneye dönüşmüştü.

Kaynakça

Akça, Gürsoy (2010). *Osmanlı Devletinde Bilgi ve İktidar*. Konya: Palet Yayınları.

- Akdağ, Mustafa (2011). *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akdağ, Mustafa (2013). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâlî İsyanları"*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Albayrak, Sadık (haz.) (1973). *Budin Kanunnâmesi ve Osmanlı Toprak Meselesi*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Barkan, Ömer Lûtfi (2001). *XV ve XVIncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Kanunlar*. Haz. Hüseyin Özdeğer. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlük Yayınları.
- Barkan, Ömer Lütüfi (2000). *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler-Makaleler*. Haz. Hüseyin Özdeğer. İstanbul: Üniversitesi Rektörlük Yayınları.
- Cezar, Mustafa (1965). *Osmanlı Tarihinde Levendler*. İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları.
- Cin, Halil (2016). *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Çağatay, Neşet (1947). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5(5): 483-511.
- Çakır, Baki (2003). *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Demirci, Süleyman ve Arslan, Hasan (2012). *Osmanlı Türkiyesi'nde Eşkiya, Devlet ve Siyaset*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Emecen, Feridun, M. (2004). "Osmanlı'da Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler". *Osmanlı Sosyal İktisat Tarihi Makaleler*. Der. Alâaddin Aköz. Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ercan, Fuat (2011). *Kırsal Yapıda Toplumsal Değişme*. İstanbul: Kayhan Matbaacılık Yayınları.
- Ergenç, Özer (2006). *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara: TTK Yayınları.
- Faroqhi, Suraiya (2008). *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*. Çev. Gül Çağalı Güven ve Özgür TÜresay. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.
- Faroqhi, Suraiya (2010). *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*. Çev. Emine Sonnur Özcan. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

- Faroqhi, Suraiya (2016). *Devletle Başa Çıkmak, Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suçlar 1550-1720*. Çev. Hamide Koyukan Bejsovec. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gelibolulu Mustafa Âlî (2015). *Siyaset Sanatı Nushatü's-Selâtin*. Haz. Faris Çerçi. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Genç, Mehmet (1989). "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi". V. *Milletlerarası Türkiye Sosyal Ve İktisat Tarihi Kongresi*. İstanbul: TTK Yayınları.
- Grissold, William j. (2002). *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611*. Çev. Ülkün Tansel. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Halaçoğlu, Yusuf (2004). "Kolonizasyon ve Şenlendirme". *Osmanlı Sosyal İktisat Tarihi Makaleler*. Der. Alâaddin Aköz. Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Halaçoğlu, Yusuf (2014). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Ankara: TTK Yayınları.
- İnalcık, Halil (1989). "Köy, Köylü ve İmparatorluk". V. *Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*. İstanbul: TTK Yayınları.
- İnalcık, Halil (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*. Çev. Halil Bertkay. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalcık, Halil (2005). *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalcık, Halil (2015). *Adâlet Kitabı*. Ed. Bülent Arı ve Selim Aslantaş. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- İnalcık, Halil (2015). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İslamoğlu, Huricihan (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karademir, Zafer (2017). *İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı, Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1660)*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Karamursal, Ziya (1989). *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler*. Ankara: TTK Yayınları.
- Khoury, Dina Rızk (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumunu Musul, 1540-1834*. Çev. Ülkü Tansel. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Kia, Mehrdad (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*. Çev. Özgür Özol. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (2010). *XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisâdî Yapısı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Lewis, Raphaela (2009). *Osmanlı'da Gündelik Yaşam*. Çev. Adile Runa Orhunsoy. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Lütfi, Ahmet (1979). *Osmanlı Adalet Düzeni*. Sadeleştiren: Erdinç Beylem. İstanbul: Fatih Yayınevi.
- Mumcu, Ahmet (1976). *Hukuksal ve Siyasal Kararlar Organı Olarak Divan-ı Hümayun*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınlarından No: 394.
- Orhonlu, Cengiz (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Öz, Mehmet (1999). *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Pamuk, Şevket (2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pulaha, Selami ve Yücel, Yaşar (haz.) (1988). *I. Selim Kanûnnâmesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları*. Ankara: TTK Yayınları.
- Schweigger, Salomon (2014). *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*. Çev. Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Singer, Amy (2008). *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*. Çev. Sema Bulutsuz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tabakoğlu, Ahmet (2005). *İktisat Tarihi Toplu Makaleler I*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ünal, M. Ali (2012). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- White, Sam (2013). *Osmanlı'da İsyân İklimi erken Modern Dönemde Celâli İsyânları*. Çev. Nurettin Elhüseyini. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yıldırım, Hacı Osman vd. (haz.) (1994). (1994). *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566), Özet Transkripsiyon*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

- Yıldırım, Hacı Osman vd. (haz.) (1995). *6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564 1565), Özet Transkripsiyon*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- Yıldırım, Hacı Osman vd. (haz.) (1998). *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567 1569), Özet Transkripsiyon*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.
- Yılmaz, Savaş (2017). *III. Murat Döneminde Divân-ı Hümayûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü*. Doktora Tezi. Ankara. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Savaş (2019). “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üretimden Pazara Osmanlı Köylüsünün Karşılaştığı Yapısal Sorunlar ve Bu Sorunlara Karşı Merkezi Yönetimin Aldığı Tedbirler”. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 746-778.
- Yılmaz, Savaş (2021). “XVI. Yüzyılda Osmanlı Taşra Yönetiminde Mehayif Müfettişleri”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4): 1521-1541.
- Yılmaz, Savaş (2021). *Osmanlı Devletinde Bürokrasi ve Tebaa (Kuruluştan XVI. Yüzyıla Kadar)*. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları.

Arşiv Belgeleri

- Belge-1: BOA, MD 23, s. 39, h. 80.
- Belge-2: BOA, MD 23, s. 133, h. 271.
- Belge-3: BOA, MD 23, s. 179, h. 380.
- Belge-4: BOA, MD 23, s. 608, h. 439.
- Belge-5: BOA, MD 23, s. 630, h. 486.
- Belge-6: BOA, MD 24, s. 22, h. 64.
- Belge-7: BOA, MD 24, s. 100, h. 273.
- Belge-8: BOA, MD 24, s. 30, h. 89.
- Belge-9: BOA, MD 26, s. 129, h. 339.
- Belge-10: BOA, MD 26, s. 87, h. 228.
- Belge-11: BOA, MD 27, s. 14, h. 45.
- Belge-12: BOA, MD 27, s. 335, h. 799.
- Belge-13: BOA, MD 27, s. 327, h. 780.
- Belge-14: BOA, MD 27, s. 338, h. 808.
- Belge-15: BOA, MD 48, s. 13, h. 33.

- Belge-16: BOA MD 51, h. 19, s. 45.
Belge-17: BOA, MD 69, s. 50-1, h. 88.
Belge-18: BOA, MD 69, s. 197, h. 392.
Belge-19: BOA, MD 69, s. 310, h. 610.
Belge-20: BOA, MD 69, s. 334, h. 646.
Belge-21: BOA, MD 70, s. 18, h. 30.
Belge-22: BOA, MD 70, s. 164, h. 109.
Belge-23: BOA, MD 71, s. 27, h. 52.
Belge-24: BOA, MD 71, s. 69, h. 140.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Yazarın Notu: Bu makale, yazarın 2017 yılında tamamladığı “III. Murat Döneminde Divân-ı Hümâyûn Gündeminde Osmanlı Köyü ve Köylüsü” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*

Author’s Note: *This article was produced from the author’s doctoral thesis titled “Ottoman Villages and Peasants in the Agenda of the Divan-ı Hümâyûn in the Period of Murat III”, which he completed in 2017.*